

انتقال مفاهیم دینی به جوانان یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های جوامع اسلامی در عصر حاضر است؛ چرا که نسل جوان به‌عنوان سرمایه اصلی هر کشور، نقشی اساسی در استمرار ارزش‌های دینی و فرهنگی ایفا می‌کند. این مقاله با هدف بررسی عوامل مؤثر در انتقال مفاهیم دینی به جوانان، به تحلیل ابعاد فردی و اجتماعی این فرآیند پرداخته است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است و داده‌ها مبتنی بر منابع اسلامی و علمی گردآوری شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد عوامل فردی نظیر شناخت ظرفیت‌ها، تکریم شخصیت، لقمه حلال، ابراز محبت و تقویت روحیه امید و همچنین عوامل اجتماعی همچون خانواده، دوستان، رسانه‌ها و محیط پیرامون نقش کلیدی در پذیرش و نهادینه شدن مفاهیم دینی دارند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که تربیت دینی موفق زمانی تحقق می‌یابد که بستر مناسبی از لحاظ عاطفی، اعتقادی و اجتماعی فراهم گردد و متولیان فرهنگ، خانواده و جامعه با رویکردی علمی و نوآورانه و با استفاده از ابزارهای جذاب، نسبت به انتقال مفاهیم دینی به جوانان اقدام کنند.

کلیدواژه‌ها: انتقال مفاهیم دینی، جوانان، دین، سبک زندگی دینی

امروزه با گسترش فناوری و تنوع ابزارهای ارتباطی، جوانان بیش از هر زمان دیگری در معرض افکار و ارزش‌های متنوع و گاه متضاد قرار دارند. این وضعیت اهمیت تربیت و انتقال صحیح مفاهیم دینی به جوانان را دوچندان کرده است. در واقع مسئله محوری پژوهش حاضر آن است که با توجه به ویژگی‌های خاص دوره جوانی و تهدیدهای فرهنگی موجود، کدام عوامل فردی و اجتماعی در فرآیند انتقال مفاهیم دینی به جوانان مؤثرتر هستند و متولیان امر دین و تربیت چگونه می‌توانند از این عوامل بهره‌مند شوند.

ضرورت پرداختن به این موضوع، از آنجا ناشی می‌شود که نسل جوان ظرفیت بالایی در پذیرش معارف دین دارد و آینده جامعه اسلامی را رقم می‌زند. هدف این مقاله، شناسایی و تبیین مهم‌ترین عوامل مؤثر در انتقال موفق مفاهیم دینی و ارائه راهکارهای مؤثر به خانواده‌ها، مربیان و برنامه‌ریزان فرهنگی برای تداوم دینداری نسل جوان است.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که تاکنون آثار متعددی پیرامون تربیت دینی و انتقال مفاهیم آن نگاشته شده است. از جمله، کتاب «جاذبه و دافعه در دین» نوشته زیبا رستگار که به عوامل جذب دین و دین‌گریزی در نوجوانان و جوانان پرداخته، همچنین کتاب «چگونگی انتقال مفاهیم دینی با رویکرد رسانه» از سیدمهدی طهماسبی و پایان‌نامه‌هایی در زمینه انتقال مفاهیم دینی، هر یک به بخشی از این مهم اشاراتی داشته‌اند؛ اما تمرکز این پژوهش بر ترکیب یافته‌های علمی با آموزه‌های اسلامی جهت ارائه تصویری جامع از عوامل مؤثر در انتقال دین به نسل جوان می‌باشد.

مفهوم‌شناسی

درک درست هر موضوعی منوط بر تعریف صحیح آن موضوع است. درواقع، معناشناسی کلمات کلیدی هر پژوهشی، خواننده را به گسترده‌ی تحقیق وارد می‌کند و او را با مسائل اصلی متن پیش رو آشنا می‌سازد. از این‌رو با توجه به موضوع این نوشتار لازم است ابتدا مفهوم‌شناسی مورد بررسی قرار داده شود.

در بحث مفهوم‌شناسی ضروری است مفهوم واژه جوان و دین از نظر لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار گیرد.

جوان در لغت

جوان در زبان عربی با الفاظی چون "شباب"، "حداثه" و "الفتاء" بیان شده است.^۱ شباب از ماده شَب ، یَشَبُّ به معنای جوان^۲ و کسی که برای او اولادی وجود دارد تعبیر شده است.^۳ همچنین در جای دیگر جوان به شخصی گفته می‌شود که به سن غلام بودن برسد.^۴ همچنین در جای دیگر جوانی را این چنین تعریف کرده‌اند کسی که از عمر او چندان نگذشته است.^۵

۱- محمدابن مکرم، ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، چاپ سوم بیروت: دارصادر، ۱۴۱۴، ق، ص ۴۸۰.

۲- محمودابن عمر، زمخشری، مقدمه الادب، چاپ اول، تهران: موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران ۱۳۸۶، ص ۴۲.

۳- اسماعیل ابن عماد، کافی الکفاه، صاحب، المحيط فی اللغة، مترجم: محمدحسن آل یاسین، چاپ اول، ج ۱، بیروت: عالم الکتب، ۱۴۱۴، ص ۲۶۹.

۴- علی‌خان ابن احمد، مدنی، الطراز الاول، چاپ اول، ج ۲، مشهد مقدس: موسسه آل البيت، ۱۳۸۴، ص ۱۴۷.

۵- علی اکبر، دهخدا، لغت نامه، ج ۲، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ص ۳۴۵۷.

بنابراین جوان به معنای کسی است که از عمر او چندان نگذشته و به سن غلام بودن رسیده باشد.

جوان در اصطلاح

جوانی زمانی میان کودکی و میان سالی در زندگی هر فرد است که به طور تقریبی برابر با سنین ۳۰ تا ۴۰ سالگی است و به قبل از دوران کهولت گفته می شود.^۱ همچنین بستانی در کتابش جوانی را به شخصی که در سال های جوانی و بلوغ و معمولا تا سی سال می باشد تعریف کرده است.^۲

دست یابی به معنای یگانه برای جوان و جوانی به ویژه بیان دقیق دوره سنی آن در منابع اسلامی و روانشناسی و تربیتی، بسیار دشوار است و جمع کردن میان آن دشوارتر، با این حال دوره های تربیت را این گونه تعریف کرده اند: کودکی، جوانی، بزرگسالی، پیری. در میان محدوده سنی جوانی ۱۶ تا ۲۰ سالگی است.^۳ البته برخی ۲۰ تا ۳۰ سال و گروهی نیز ۱۵ تا ۳۰ سال^۴ و گروهی ۳۰ تا ۴۰ سالگی را دوره جوانی دانسته اند. با این حال قطعنامه سازمان ملل متحد واژه جوانی را برای سن ۱۸ تا ۲۴ سال برگزیده است.^۵

خداوند در قرآن کریم هنگام ترسیم وضعیت دنیا، دوره های گوناگون آن و انگیزه های حاکم بر هر دوره چنین می فرماید: «عَلِّمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ؛ همانا بدانید که زندگی دنیا تنها بازی و سرگرمی و تفاخر در میان شما و افزون خواهی در اموال و فرزندان است.»^۶ به این ترتیب دوران بی خبری و غفلت و لعب و بازی را دوران کودکی، دورانی که سرگرمی جای بازی را بگیرد دوران جوانی و دوران بدست آوردن فخر و مقام را دوران میانسالی و دوران افزایش مال و فرزند را به دوران پیری تقسیم کرده اند.^۷

در نگاه نخست چنین به نظر می رسد که محدوده سنی دوران جوانی بیش تر درباره احکام شرعی و قوانین اجتماعی ضروری است و تشخیص محدوده سنی در تعیین شیوه های تربیتی و فرهنگی اثر چندانی ندارد دلیل این نگرش نیز آن است که بیشتر از هر چیزی نوع ویژگی ها، نیازها و خواسته های آدمی است که جوان را از دیگران متمایز می سازد چه بسیار میانسالان و پیرانی که همانند جوانان، پرشور و با نشاط اند و چه بسیار جوانانی که هنوز در دنیای کودکی اند.^۸

بنابراین با در نظر گرفتن آن چه از تفسیر آیات و روایات مربوط به جوانی و نظریه های روانشناسی

۱- حسین یوسف، موسی، **الافصاح**، چاپ چهارم، ج ۱، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، ۴۱۰، ص ۱۲.

۲- فواد، بستانی، **فرهنگ ابجدی**، چاپ دوم، تهران: اسلامی، ۱۳۷۵، ص ۵۰۹.

۳- محمدحسین، شکوهی، **تعلیم و تربیت و مراحل آن**، چاپ بیست و یکم، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۳۳، ص ۱۹۶.

۴- علی، قائمی، **جوان از دیدگاه خواسته ها، نیازها و مصالح**، تهران: سروش، ۱۳۷۹، ص ۱۵.

۵- همان، ص ۱۵.

۶- سوره حدید، آیه ۲۰.

۷- ناصر، مکارم شیرازی، **تفسیر نمونه**، ج ۲۳، تهران: دارالکتب الاسلامی، ۱۳۷۴، ش، ص ۳۵۱.

۸- مهدی، طهماسبی، **چگونگی انتقال مفاهیم دینی به جوانان**، تهران: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، بی تا، ص ۱۶.

بدست می آید جوانی را چنین می توان تعریف کرد: جوانی مرحله ای بی بدیل از عمر انسان است که پس از پایان دوره نوجوانی یعنی ۱۶ سالگی آغاز می شود و پیش از دوره بزرگسالی، پایان می یابد.^۱

دین در لغت

در کتاب العین برای واژه دین معانی جزاء، عادت و طاعت ذکر شده است.^۲ همچنین دین به معانی شأن، عبادت برای خدا، قهر، غلبه و استیلا نیز آمده است. ابن فارس در کتاب مقاییس اللغة معانی واژه‌هایی که ریشه آن از سه حرف «د ی ن» تشکیل شده است به یک معنای کلی و اصلی ارجاع می‌دهد و برای این واژه بیش از یک معنا را نمی‌پذیرد به نظر وی معنای اصلی این واژه انقیاد و اطاعت است.^۳ در لسان العرب یوم الدین به معنای یوم الجزاء است مثلاً "کما تدینُ تُدان" بدان معنا که آن طور که مجازات کردی مجازات می‌شوی و طبق فعل و عملت با تو برخورد می‌شود.^۴

بنابراین دین به طور کلی با توجه به دیدگاه غالب لغویون به معنای جزاء، انقیاد و طاعت است.

دین در اصطلاح

در اصطلاح تعاریف فراوانی از دین شده که هیچ کدام جامع و مانع نسبت برخی از این تعاریف تا حدی گسترده است که هر گونه مکتب فکری را شامل می شود و برخی به قدری محدود است که تنها

یک دین خاص را در بر می گیرد.^۵

برخی متکلمان غربی در تعریف دین گفته اند: دین، نظام الهی است که برای صاحبان خرد وضع شده و مشتمل بر اصول و فروع است.^۶

متفکر غربی دیگری در تعریف دین چنین می‌گوید: دین وسیله ای برای توضیح راز جهان و تبیین پدیده های دینی بر اساس حالات درونی و تحول زندگی است.^۷ آیت الله مصباح در تعریف دین می‌نویسد: «دین به معنای اعتقاد به آفریننده ای برای جهان و هستی و دستورات عملی متناسب با این عقیده است.»^۸

۱- همان، ص ۱۴.

۲- خلیل بن احمد، فراهیدی، العین، چاپ دوم، ج ۷، قم: نشر هجرت، ۱۴۰۹ ق، ص ۳۷۵.

۳- محمد بن محمد، مرتضی زبیدی تاج العروس من جواهر القاموس، چاپ اول، ج ۱۸، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۴ ه. ق، ص ۲۱۶.

۴- احمد بن فارس، ابن فارس، معجم المقاییس اللغة، چاپ اول، ج ۲، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ ه. ق، ص ۳۱۹.

۵- محمد بن مکرم، ابن منظور، لسان العرب، چاپ سوم، ج ۱۳، بیروت: دارالصادر، ۱۴۱۴ ه. ق، ص ۱۶۸.

۶- حسین، توفیقی، آشنایی با ادیان بزرگ، چاپ شانزدهم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، ۱۳۹۴، ص ۷.

۷- جان، ناس، تاریخ جامع ادیان، علی اصغر حکمت، تهران: انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱، ص ۷۹.

۸- ویل، دورانت، لذات فلسفه، عباس زریاب خویی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴، ص ۳۸۲.

۹- محمد تقی، مصباح یزدی، آموزش عقاید، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۴، ص ۲۸.

همچنین استاد جوادی آملی دین را مجموعه ای از عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی می داند که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان ها باشد.^۱ در جای دیگر علامه طباطبایی دین را به مجموع اعتقاد به خدا و زندگی جاودان و احساس مقررات متناسب با آن که در مسیر زندگی مورد عمل قرار می گیرد اطلاق می کند.^۲

با توجه به آن چه که گفته شد، تعاریف متفکران مسلمان را که جامع تر و دقیق تر از تعاریف دیگر است را می توان در این تعریف خلاصه کرد: دین مجموعه ای از عقاید و گزاره های حقیقی و دستورات عملی و ارزشی است که بر پایه همان گزاره های اعتقادی برای سعادت انسان ها وضع شده است.^۳

ویژگی های دوره جوانی

دوران جوانی که یکی از دوره های حساس زندگی است دارای صفات و ویژگیهای خاص خود است که خداوند (جل جلاله) در قرآن می فرماید: «اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ تَوَاضَعًا؛ خُدا آن کس است که شما را در ابتدا از جسم ضعیف بیافرید، آنگاه پس از ضعف و ناتوانی توانا کرد و باز از ضعف و سستی پیری برگردانید» دوران زندگی انسان به سه دوره کودکی، جوانی و پیری تقسیم می شود که هر یک از این دوران، دارای ویژگی های خاص خود است و دوران جوانی نیز از این قاعده مستثنی نیست و دارای ویژگی های مهم و حیاتی است که این ویژگی ها شالوده و اساس راهبردهای تربیتی به شمار می آیند و با توجه به اهمیت آن ها ست که اصول و روش های تربیتی خاص جوانان کسب و استنباط می شود.

۱- پاک دلی و رقت قلب

از جمله ویژگی های جوانان که در متون دینی به صراحت از آن یاد شده رقت قلب به معنای نرم دلی و پاک دلی است آنان به حکم آن که هنوز سالیان زیادی از عمر خویش را سپری نکرده اند تعلقات و وابستگی های کمتری دارند و به طور طبیعی، کمتر از بزرگترها در تاریکی های روحی و قساوت قلبی غوطه ورنند و غالباً دارای دلی روشن، قلبی پاک، روحی روان و فکری جوان می باشند به همین دلیل زود تر و بیش تر از بزرگترها به سوی حق و فضیلت روی می آورند. این فضیلت که به طور طبیعی در نهاد جوانان موجود می باشد مایه تمایل ایشان به خیر و نیکی است. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) می فرمایند: «أُصِيبُكُمْ بِالشُّبَّانِ خَيْرًا فَإِنَّهُمْ أَرْقُ أَفْئِدَةً إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِي بَشِيرًا وَ نَذِيرًا فَحَالَفَنِ الشُّبَّانُ وَ خَالَفَنِ الشُّيُوخُ؛ شما را به نیکی با جوانان سفارش می کنم زیرا نرم ترین دل ها را دارند

۱- عبدالله، جوادی آملی، شریعت در آینه معرفت، چاپ دوم، قم: اسرا، ۱۳۷۸، ص ۹۳.

۲- محمدحسین، طباطبایی، شیععه در اسلام، قم: انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۶۸، ص ۳.

۳- عبدالحسین، خسروپناه، کلام جدید، چاپ سوم، قم: مرکز مطالعات و پژوهش های فرهنگی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳، ص ۲۷.

۴- سوره روم، آیه ۵۴.

۵- علی احمد، فراهانی، جوانی از نگاه دین و روانشناسی، قم: ماهنامه معرفت، شماره ۱۴۷، اسفند ۱۳۸۸، ص ۷۶.

شرایط محیط اجتماعی بر تکوین شخصیت و نوع رفتارهای انسان تاثیر زیادی دارد. جوانان بسیاری از صفات اجتماعی خود را از کسانی می گیرند که در محیط های مختلف با آنان در تماس هستند و در بسیاری موارد شاهد رفتارهایی از آنان هستیم که از محیط اجتماع کسب کرده اند.

بنابراین محیط اجتماعی قادر است در جان جوانان نفوذ کند و بر روی عقاید مذهبی و افکار و باورهای آنان اثر بگذارد. تاثیر محیط اجتماعی بر روی عقاید تاثیر مستقیم نیست، غیر مستقیم است. جو فاسد اجتماعی، جو روحی را فاسد می کند و جو فاسد روحی، زمینه رشد اندیشه های متعالی را ضعیف و زمینه رشد اندیشه های پست را تقویت می کند. به همین جهت در اسلام به اصلاح محیط اجتماعی توجه زیادی شده است و دین با سیاست هایی که اندیشه های متعالی را در مردم می میراند و زمینه فساد اخلاقی و عملی آنها را فراهم می کند، به شدت می ستیزد.

نتیجه گیری

با توجه به یافته های پژوهش، انتقال مفاهیم دینی به جوانان، امری چندبعدی و نیازمند توجه همزمان به جنبه های فردی و اجتماعی است. این فرآیند بدون شناخت ویژگی های روانی و روحی جوانان، رعایت احترام و تکریم شخصیت آنان، فراهم کردن زمینه عاطفی مثبت و اصلاح محیط تأثیرگذار بر جوان، موفق نخواهد بود. نقش خانواده، دوست خوب، رسانه های هدفمند و محیط تربیتی سالم، در کنار تغذیه صحیح روح و جسم، اهمیت ویژه ای دارد. برنامه ریزان فرهنگی و متولیان دین باید علاوه بر بهره گیری از شیوه های نوآورانه، به نیازهای نسل جوان گوش فرا دهند و معارف دینی را به زبانی ساده، جذاب و پویا منتقل کنند. تنها در این صورت است که می توان به تداوم دین داری و پویایی فرهنگ اسلامی در نسل آینده امیدوار بود و جامعه را به سوی رشد و سعادت واقعی رهنمون ساخت.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
نهج البلاغه.
منابع فارسی
- ۱- احمدی رشاد، عصمت الله، دین رسانه ای آثار و پیامدها، چاپ اول، قم: موسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۵.
- ۲- اسماعیلی یزدی، عباس، فرهنگ تربیت، چاپ اول، قم: انتشارات دلیل ما، ۱۳۹۰.
- ۳- محمد بن حسین، آقا جمال خوانساری، شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم، ج ۶، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.
- ۴- بانکی پور، امیر حسین، احمد، تماشاچی، تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری، چاپ اول، تهران: نشر تربیت اسلامی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۰.
- ۵- بستانی، فواد، فرهنگ ابجدی، چاپ دوم، تهران، اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۶- پیوندی، محمدرضا، راه و رسم جوانی، چاپ اول، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی، ۱۳۹۰.
- ۷- تقوی و دیگران، محمد حسین، اصول و روش های ارائه مفاهیم دینی، قم: مرکز مدیریت حوزه های علمیه، ۱۳۹۴.
- ۸- توفیقی، حسین، آشنایی با ادیان بزرگ، چاپ شانزدهم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، ۱۳۹۴.
- ۹- جوادی آملی، عبدالله، شریعت در آینه معرفت، چاپ دوم، قم: اسرا، ۱۳۷۸.
- ۱۰- حکیمی و دیگران، محمدرضا، الحیاء، مترجم: احمد آرام، ج ۱، تهران: دفتر نشر و فرهنگ اسلامی، ۱۴۳۲ ق.
- ۱۱- حسینی زاده، سید علی، بررسی مسائل تربیتی جوانان در روایات، چاپ سوم، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶.
- ۱۲- حسینی محمد آباد، علی اصغر، اسلام و آسیب های اجتماعی جوانان، چاپ چهارم، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی، ۱۳۹۴.
- ۱۳- سعیدی حسینی، محمد، جوان و نیاز به آزادی، چاپ دوم کرمان: خدمات فرهنگی کرمان، ۱۳۹۰.
- ۱۴- خسرو، عبدالحسین، کلام جدید، چاپ سوم، قم: مرکز مطالعات و پژوهش های فرهنگی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳.
- ۱۵- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۲، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- ۱۶- دورانت، ویل، لذات فلسفه، عباس زریاب خویی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.
- ۱۷- دلشاد تهرانی، مصطفی، سیری در تربیت اسلامی، تهران: نشر و تحقیقات ذکر، ۱۳۸۰.

- ۱۸- دشتی، محمد، نهج البلاغه، چاپ ۲۲، قم: پیام قدس، ۱۳۹۴.
- ۱۹- داوودی، محمد، تربیت دینی، چاپ چهارم، قم: پژوهشگاه حوزه دانشگاه، ۱۳۸۷.
- ۲۰- داوودی، محمد، نقش معلم در تربیت دینی، چاپ چهارم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۴.
- ۲۱- دبس، موریس، مراحل تربیت، ترجمه علی محمد کاروان، چاپ دهم، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- ۲۲- رحیمی، عباس، جوان موفق، چاپ اول، قم: جمال، ۱۳۹۰.
- ۲۳- رجبی، محمود، انسان شناسی، تهران: انتشارات موسسه آموزشی و پرورشی امام خمینی، ۱۳۷۹.
- ۲۴- رستگار، زیبا، عوامل جاذبه و دافعه در دین، چاپ اول، قم: زلال کوثر، ۱۳۸۶.
- ۲۵- زاهدی، مرتضی، نظریه ی تربیتی اسلام، چاپ اول، انتشارات موسسه فرهنگی صابره، ۱۳۸۵.
- ۲۶- سهراب پور، همت، جوانان در طوفان غرایز، چاپ اول، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۲۷- سادات، محمد علی، رفتار والدین با فرزندان، چاپ سوم، تهران: انتشارات اولیا و مربیان، ۱۳۷۳.
- ۲۸- ساروخانی، باقر، جامعه شناسی ارتباطات، تهران: اطلاعات، ۱۳۷۲.
- ۲۹- سلیمانی، فریبا، بررسی شخصیت جوانان از دیدگاه قرآن، حدیث و علم روانشناسی، چاپ سوم، تهران: فرهنگ مکتوب، ۱۳۸۵.
- ۳۰- سعیدی حسینی، محمد، جوان و نیاز به آزادی، چاپ دوم کرمان: خدمات فرهنگی، کرمان، ۱۳۹۰.
- ۳۱- جوانان و فرار از مذهب، چاپ دوم، کرمان: خدمات فرهنگی کرمان، ۱۳۹۰.
- ۳۲- شکوهی، حسین، تعلیم و تربیت و مراحل آن، چاپ بیست و یکم، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۳.
- ۳۳- شرفی، محمدرضا، جوان و نیروی چهارم زندگی، چاپ اول، تهران: سروش، ۱۳۷۹.
- ۳۴- صافی گلپایگانی، لطف الله، با جوانان، قم: بنیاد فرهنگی راسخون، ۱۳۸۲.
- ۳۵- طهماسبی، مهدی، چگونگی انتقال مفاهیم دینی به جوانان، تهران: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، بی تا.
- ۳۶- طباطبایی، محمد حسین، شیعه در اسلام، قم: انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۶۸.
- ۳۷- ظهیری، علی اصغر، دریاب جوانی را، چاپ دوم، تهران: موسسه فرهنگی انتشارات انصاری، ۱۳۷۹.
- ۳۸- فرهادیان، رضا، والدین و مربیان مسئول، چاپ چهارم، قم: موسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۰.
- ۳۹- _____، آنچه که یک جوان باید بداند، چاپ نهم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۴۰- قائمی، علی، جوان از دیدگاه خواسته ها، نیازها و مصالح، تهران: سروش، ۱۳۷۹.
- ۴۱- _____، شناخت، هدایت و تربیت نوجوانان و جوانان، چاپ دوم، تهران: طلوع آزادی، ۱۳۶۳.
- ۴۲- _____، دنیای جوانی، تهران، چاپ و نشر بین الملل، چاپ اول، ۱۳۹۳.

- ۴۳- _____، پرورش اخلاقی و مذبی کودکان، چاپ چهارم، تهران: امیری، ۱۳۷۰
- ۴۴- قرآنی، محسن، شیوه‌های دعوت به نماز، چاپ ۲۴، انتشارات ستاد اقامه نماز، ۱۳۹۶.
- ۴۵- _____، قرآن و تبلیغ، انتشارات درس‌هایی از قرآن، ۱۳۷۷.
- ۴۶- کیومرثی، غلامعلی، مبانی و اصول تربیت دینی، چاپ هشتم، تهران، مدرسه، ۱۳۸۹.
- ۴۷- کریمی، عبدالعظیم، اصول روان‌شناختی تبلیغ، تهران: ستاد اقامه نماز، ۱۳۸۶.
- ۴۸- کاشانی، مجید، نقش رسانه هابردین‌گریزی و دین‌پذیری در جوامع مختلف، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، بیتا.
- ۴۹- گوهری، سید اسماعیل، مفسد مال و لقمه حرام، تهران، انتشارات احمدی، ۱۳۷۷.
- ۵۰- لقمانی، احمد، موضوعات و شیوه‌های گفتگو با نسل جوان، چاپ سوم، قم: بهشت‌بینش، ۱۳۸۵.
- ۵۱- معین، محمد فرهنگ معین، ج ۲۷، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۲.
- ۵۲- مکارم شیرازی ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲۳، تهران: دارالکتب الاسلامی، ۱۳۷۴ ش.
- ۵۳- مصباح یزدی، محمدتقی، آموزش عقاید، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۴.
- ۵۴- مطهری، مرتضی، ده گفتار، چاپ ۳۴، قم: تهران: صدرا، ۱۳۶۶.
- ۵۵- مطهری، مرتضی، اسلام و مقتضیات زمان، چاپ دوازده، تهران: صدرا، ۱۳۷۶.
- ۵۶- مرتضی، مطهری، جاذبه و دافعه‌ی علی، چاپ ۶۹، تهران: صدرا، ۱۳۸۹.
- ۵۷- محمدی‌ری‌شهری، محمد، حکمت نامه جوان، چاپ سوم، قم: دارالحدیث، ۱۳۸۹.
- ۵۸- متقی، غلام‌رضا، شیوه جذب نوجوانان و جوانان از دیدگاه قرآن و حدیث، تهران، انتشارات عابد، ۱۳۸۰.
- ۵۹- مهدوی، سید سعید، نگاهی به قصه و نکات تربیتی آن در قرآن، قم: مؤسسه‌ی بوستان کتاب، ۱۳۸۱.
- ۶۰- نقوی، لیلا، تربیت اخلاقی جوان، چاپ اول، قم: نشر هاجر، ۱۳۹۶.

منابع عربی

- ۱- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ق.
- ۲- ابن فارس، احمد بن فارس، معجم المقاییس الغه، ج ۳، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ ق.
- ۳- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، چاپ سوم، ج ۱۳، بیروت، دارصادر، ۱۴۱۴ ق.
- ۴- ابن بابویه، محمد بن علی، من لایحضره الفقیه، ج ۴، قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ق.
- ۵- اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمه فی معرفه الاثمه، ج ۲، تبریز: بنی هاشم، ۱۳۸۱ ق.
- ۶- ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی، شرح اخبار فی فضائل الائمه اطهار علیه السلام، ج ۳، قم:

- ۷- ابن بابویه، محمد بن علی، من لایحضره الفقیه، ج ۴، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ ق.
- ۸- الهندی، علی المتقی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال، صفوها الصفا، ج ۹، بیروت: مکتب التراث الاسلامی، ۱۳۹۷ ق.
- ۹- المصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰.
- ۱۰- پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران: دنیای دانش، ۱۳۶۳.
- ۱۱- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، قم: دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ ق.
- ۱۲- حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، قم: موسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ ق.
- ۱۳- زمخشری، محمود ابن عمر، مقدمه الادب، چاپ اول، تهران، موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران ۱۳۸۶.
- ۱۴- صاحب، اسماعیل ابن عماد، المحيط فی الغه، محمد حسن آل یاسین، چاپ اول، ج ۱، بیروت: عالم الکتب، ۱۴۱۴ ق.
- ۱۵- فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، چاپ دوم، ج ۷، قم: نشر هجرت، ۱۴۰۹ ق.
- ۱۶- فیض کاشانی، محمد محسن، الوافی، ج ۳، اصفهان: کتابخانه امام امیر المومنین، ۱۴۰۶.
- ۱۷- قمی، عباس، سفینه البحار، قم: انتشارات اسوه، ۱۴۱۴ ق.
- ۱۸- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، قم: دارالحديث، ۱۴۲۹ ق.
- ۱۹- مدنی، علی خان ابن احمد، الطراز الاول، چاپ اول، ج ۲، مشهد مقدس، موسسه آل البيت، ۱۳۸۴.
- ۲۰- موسی، حسین یوسف، الافصاح، چاپ چهارم، ج ۱، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۱۰.
- ۲۱- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۷۴، بیروت: دارالاحیاء التراث، ۱۴۰۳ ق.
- ۲۲- معتزلی، ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، قم: مکتبه آیت الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۴ ق.
- ۲۳- نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۸ ق.
- ۲۴- المصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰.
- ۲۵- صاحب، اسماعیل ابن عماد، المحيط فی الغه، محمد حسن آل یاسین، چاپ اول، ج ۱، بیروت: عالم الکتب، ۱۴۱۴ ق.
- ۲۶- اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمه فی معرفه الائمه، ج ۲، تبریز: بنی هاشم، ۱۳۸۱ ق.
- ۲۷- زمخشری، محمود ابن عمر، مقدمه الادب، چاپ اول، تهران، موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران، ۱۳۸۶.